

KAN RESPEKT OG OVERGREB GÅ HÅND I HÅND?

Hvordan vi som mennesker forholder os til andre individer
(mennesker såvel som dyr) involverer også etiske overvejelser
og ikke kun det obligatoriske dissektionssæt.
Det bør man indse på biologiuddannelserne.

Denne artikel tager udgangspunkt i erfaringer fra biologiuddannelsen ved Københavns Universitet, men bør læses som en kommentar til en generel problemstilling indenfor biologiundervisning på universitetsniveau.

Forfatterne

Anna Falbe-Hansen er kandidatstuderende i biologi på Københavns Universitet med særlig interesse for etiske og videnskabsteoretiske spørgsmål indenfor økologien.
cgq960@alumni.ku.dk

Mickey Gjerris er lektor i bioetik ved Det Naturvidenskabelige Fakultet på Københavns Universitet og forsker i etiske spørgsmål vedrørende natur, etik, teknologi og mennesker.
mgj@ifro.ku.dk

For biologistuderende er det almen praksis at udføre invasive laboratorieeksperimenter på levende, følende væsener og efterfølgende dræbe dem. Denne udtalelse kan umiddelbart lyde voldsom, men er ikke desto mindre sand.

Når biologistuderende ved for eksempel Københavns Universitet udfører potentielt dødelige eksperimenter på andre væsener, eller arbejder med væsener der i forvejen er blevet dræbt med henblik på at undersøge dem, kan det i henhold til biologiuddannelsens egen infoside tolkes som en form for kærlighedserklæring til naturen. Her fremgår det, at biologiuddannelsen henvender sig til den, der er »nysgerrig på natur og liv« og som har lyst til at lære, hvordan man kan »benytte og beskytte naturen og dens rigdom af organismer«.

Biologiuddannelsen kan siges at ville fremme en hensynsfuld relation mellem mennesket og den omgivende natur, herunder andre væsener. Det kan derfor umiddelbart forekomme selvmodsigende at ville forene sådanne intentioner med de laboratorieeksperimenter,

der i almindelighed anvendes på biologiuddannelserne.

Når medfølelse står i vejen for uddannelsens metoder

Når biologistuderende skal undersøge et væsen, foregår det ofte gennem kontrollerbare laboratorieeksperimenter. Laboratorieeksperimentet forudsætter først og fremmest en indespærring af det væsen, man ønsker at undersøge. Denne indespærring danner grundlaget for den kontrol, der er nødvendig for at mere eller mindre nøjagtige målinger og undersøgelser kan finde sted.

Undertiden kan det være nødvendigt at udsætte væsenet for invasive indgreb eller drab for at udføre eksperimentet. Derfor vil en studendes eventuelle følelsesmæssige indlevelse i det undersøgte væsen være en hindring for forsøget, da en sådan indlevelse nødvendigvis må være ledsaget af et ønske om at mindske potentiel smerte eller ubehag hos væsenet og dermed en afbrydelse af eksperimentet. I det omfang mennesket rummer et potentiale for at identificere sig med og have medfølelse med andre væsener, kan laboratorieeksperimenter som disse derfor resultere i

en normalisering af tilsidesættelsen af identifikation og medfølelse over for disse væsener, med mindre der i undervisningen gøres meget ud af at understrege, at hele situationen er etisk kompleks. Den tyske sociolog Hartmut Rosa formulerer i sin bog *Resonans – En sociologi om forholdet til verden* netop denne problemstilling således: »Faktisk indøver studerende på universiteterne og nogle gange sågar allerede børn i skolerne systematisk en sådan stum, tingsliggørende holdning til dyrene i forsøg i undervisningen; de lærer derved empatiresistente at afværge de resonansimpulser, der udgår fra øjnene og dyrets smerte-reaktioner.«

Biologiuddannelsen og de studendes intention om at beskytte naturen – en intention der bunder i en interesse og omsorg for andre væsener, hvis man skal tro universitetets hjemmeside – udfordres selvsagt af, at studerende er nødt til at distancere sig følelsesmæssigt fra de levende, følende væsener, som lægger krop til eksperimenterne. Som biologistuderende skal man navigere i et nærmest absurd spændingsfelt mellem overgreb og omsorg for det væsen, man i laboratorieeksperimentet har i sin magt.

Denne temmeligt paradoksale praksis kan forklares på flere måder: Enten antropocentrisk (hvor den ikke-menneskelige natur opfattes som en genstand), nytteetisk (hvor man gennem eksperimenter opnår viden, der på længere sigt kan højne den samlede velfærd) eller økocentrisk (hvor hensynet til individerne er underordnet hensynet til arterne og biosfæren). Andre etiske perspektiver vil finde en sådan tilsidesættelse af individet til fordel for ukendte andre så problematisk, at det ikke kan retfærdiggøres: Men selv hvis man accepterer det nytteetiske eller økocentriske argument, er det for os at se et kæmpe problem, at dette sjældent italesættes på uddannelsen, men blot eksisterer som en udtalt selvfølgelighed.

I løbet af uddannelsen placeres den studerende i mange af disse situationer, hvorfor den følelsesmæssige distancering fra individuelle levende, følede væsener efterhånden bliver en banalitet i stedet for en tragisk, men nødvendig undtagelse fra den identifikation og medfølelse, som ellers synes at være en del af uddannelsens ideal. Denne praksis, hvor undertrykkelse af den studerendes umiddelbare medfølelse og identifikation letter gennemførelsen af eksperimentet, eksisterer som en tilsyneladende given del af den videnskabelige metode. For de studerende risikerer den at blive det "normale", som derfor sjældent bliver anfægtet.

Når individer reduceres til genstande

Naturen har længe været genstand for menneskets umættelige bestræbelse på kontrol og beherskelse. På biologiuddannelsen indsamler og dræber studerende eksempelvis insekter med henblik på at identificere dem. Der fanges og dissekteres gerne torske for at undersøge, hvad de har spist. Dyrekampe mellem forskellige myrekolonier organiseres ligeledes for at undersøge aggressionsadfærd, hvorefter myrerne dræbes i ætanol.

Væsenerne, der uden samtykke

Dyr kan gennem undervisning og forskning gøre os klogere på dem, os selv og naturen. Men det kommer ofte med en omkostning, som dyrene betaler. Ignorerer vi de ofre, som vi skaber i vores jagt på forståelse, risikerer vi at miste vi evnen til at se naturen som andet end en ressource. Foto: Colourbox

lægger krop til eksperimentet, placeres i kontrollerede omgivelser, som giver den studerende mulighed for at undersøge dem omhyggeligt. Mødet mellem den biologistuderende og andre levende, følede

væsener foregår således ofte på den menneskelige præmis. Det er en envejsrelation, der forhindrer det egentligt relationelle mellem den studerende og væsenet, idet væsenet ikke anerkendes som et

Centrale begreber

Antropocentrisme:

Det synspunkt, at kun mennesket har en betydning i sig selv (etisk værdi). Alt andet, herunder dyr, planter, økosystemer med mere, har kun en instrumentel værdi og kan anvendes som man lyster, så længe det ikke skader andre mennesker.

Økocentrisme:

Det synspunkt, at biosfæren har en etisk betydning i sig selv. Mennesket, som en del af biosfæren, har også betydning og skal gennem sine handlinger søge at tage vare på og respektere andre væsener og økosystemer i det omfang, det er muligt.

Etik:

Den filosofiske disciplin, der beskæftiger sig med, hvad der er rigtig og forkert i moralsk forstand. Det indebærer at give systematiske svar på spørgsmål som: Hvem har etisk betydning? Hvem er ansvarlige for hvem? Hvad bør mennesket søge at opnå med sine handlinger? Er der handlinger, som er forkerte i sig selv uanset, hvad konsekvensen af dem er? Hvilke værdier bør mennesket tilegne sig som sine egne?

Nytteetik:

En etisk teori, der opfatter den rigtige handling, som den handling, der maksimerer mængden af "det gode". Ofte anses "det gode" for at være lig "oplevet velfærd" og målet med enhver handling bliver derfor at maksimere mængden af velfærd på tværs af individer, der kan opleve velfærd uanset hvilken art, de tilhører. Enkeltindividers velfærd kan således "ofres", så længe det maksimerer den samlede velfærd

Før frøen, musen, myren og alle de andre forsøgsdyr bliver til genetik, fysiologi og levende laboratorier, er de noget i sig selv. Levende, sansende, følende væsener, som vi skylder at behandle med omsorg og respekt. Det kan bare være svært at se, hvis vi fra begyndelsen reducerer vores erfaring af dyret og kun ser, hvad det kan gøre for os - ikke hvad det er i sig selv.

Foto: Shutterstock

individ, der har betydning i sig selv, men blot behandles som et middel til at opnå viden.

Nogle vil hævde, at eksempelvis myrer bør udelukkes fra etisk overvejelse, da disse væsener ikke kan betragtes som individer. Der er ikke desto mindre adskillige studier, der peger på, at insekter er i stand til at opleve smerte og lidelse, og som derfor taler for at se dem som en form for individer, der kan have en individuel velfærd, der begrundes en hensynstagen over for disse væsener. En hensyntagen, der som et mindstemål kræver, at de ikke rutinemæssigt anvendes som forsøgsobjekter, uden at situationens etiske kompleksitet synliggøres.

I laboratorieeksperimentet reduceres individet til et eksemplar af en art. Det er artens funktion i artens respektive økosystem, der er essentiel at undersøge i biologisk videnskabelse. I undervisningen kan eksperimentet altså forløbe gnidningsløst, uanset hvad individet måtte have af interesser eller indvendinger. En begrundelse for denne praksis kan enten udspringe af idéen om, at det enkelte dyr ikke har nogen selvstændig betydning, eller at målet helliger midlet: Den studerende tilegner sig viden om eksempelvis artens funktion i et større system på bekostning af, at individet anvendes til et formål, der ikke nødvendigvis er i individets egen interesse. Som tidligere nævnt forekommer det nærmest tragikomisk, at biologiuddannelsen med

dette funktionalistiske natursyn, som tilsyneladende ikke har øje for individets etiske betydning – eller i hvert fald underordner den tilegnelsen af en funktionalistisk viden – ultimativt efterstræber en mere hensynsfuld relation til naturen og andre væsener.

Når relationer begynder med et overgreb

Jo mere biologistuderende afdækker væsener gennem eksempelvis dissektion eller adfærdsundersøgelser i laboratoriet, desto større forståelse for disse væsener opnår de – en forståelse der har til formål at hjælpe den studerende til efter sine studier at kunne bidrage til eksempelvis bevarelse af truede arter. Det er i hvert fald den nytteetiske forklaring, der gives af adskillige undervisere på Københavns Universitet. Men hvis biologistuderende distanceres følelsesmæssigt fra de væsener, der undersøges, gennem regelmæssige overgreb eller drab på væsenerne, hvordan skal de da opleve, at eksistensen af væsenerne er værd at tage hensyn til? Vil flere videnskabelige undersøgelser nødvendigvis fremme en hensyntagen, når disse undersøgelser hviler på en tilsidesættelse af hensyntagen?

Hvordan vi som mennesker forholder os til andre individer (mennesker såvel som dyr) involverer også etiske overvejelser og ikke kun det obligatoriske dissektionssæt. Derudover må man spørge sig selv, om den nytteetiske kalkule, der til-

lader at udsætte nogle væsener for overgreb, såfremt andre væsener derved kan opnå højere velfærdsgevinst, egentlig er realistisk. Skabes der på længere sigt mest mulig velfærd på denne måde? Og hvordan formes og dannes biologistuderende, når bærende elementer i uddannelsen undergraver et etisk forhold til de væsener, som uddannelsen ifølge sine egne ord ellers sigter mod at beskytte?

Når fællesskabet består af mere end mennesker

Udviklingen af en hensynsfuld relation til andre væsener synes vigtigere end nogensinde før. Flere og flere forskere påpeger, at de menneskeskabte miljøproblemer såsom biodiversitetstab, global opvarmning og forskellige former for forurening i sidste ende kan føres tilbage til det menneskecentrerede (antropocentriske) natursyn, der har præget den vestlige verden i århundreder. Et natursyn, hvor kun mennesket har etisk betydning, og alt andet betragtes som ressourcer til fri afbenyttelse. Et natursyn, hvor eksempelvis overgreb eller drab på menneskelige individer betragtes som grundlæggende forkert, mens en instrumentalisering af andre væsener anses for moralsk berettiget – enten fordi væsenerne ikke har betydelig værdi, eller hvis man ud fra menneskelige behov og præferencer vurderer, at de gavnlige udfald af handlingen opvejer de skadelige virkninger for andre individer eller arten som helhed. Det er denne opfattelse af menneskets særlige betydning, der betragtes som den bagvedliggende årsag til de naturkriser, vi står midt i. For at imødegå dem er det således ikke tilstrækkeligt blot at hive ny teknologi ud ad ærmet. Snarere bør der tages et opgør med det herskende natursyn til fordel for en langt mere hensynsfuld relation til det levende og naturen.

Tænkere som Timothy Morton og Rosalind Hursthouse appellerer begge til, at vi som mennesker genovervejer vores rolle i verden: Hvis vi ønsker at løse de miljøpro-

blemer, vi selv har været med til at skabe, er vi nødt til at søge et dybere tilhørsforhold til ikke-menneskelige væsener. En sådan appel skal ikke nødvendigvis ses som et misantropisk forsøg på at nedvurdere menneskeheden og dens bidrag til planeten (på godt og ondt), som navnet Antropocæn ("menneskets tidsalder") umiddelbart ellers kan antyde. Snarere skal appellen ses som en mulighed for, at vi mennesker kan inkludere andre væsener i vores etiske fællesskab af Jordboere – også de væsener, der befinder sig under skalpellen i laboratorieeksperimentet. Med disse overvejelser taget i betragtning ville det være det passende og relevant for universiteterne at genoverveje den måde, hvorpå biologistuderende interagerer med andre væsener. Det ville klæde universiteterne at slippe det utidssvarende natursyn, som biologistuderende formes under, og som de potentielt formidler videre i deres arbejdsliv.

Klima- og biodiversitetskriser er globale udfordringer, der fordrer teknologisk udvikling og politiske

I løbet af biologiuddannelsen på Københavns Universitet udfører studerende adskillige laboratorieeksperimente, hvor andre væsener lægger krop til undervisningsmæssige formål. Illustrationen repræsenterer et laboratorieeksperiment, som biologistuderende blev bedt om at udføre i begyndelsen af kandidatuddannelsen med specialisering i økologi.

Aggressionsniveauer indenfor og mellem kolonier af to myrearter, *Lasius niger* og *Lasius umbratus* blev undersøgt for at demonstrere territorial adfærd. I eksperimentet blev myrerne anbragt i en petriskål (eller en såkaldt arena, som indespærringen blev kaldt i forsøgsbeskrivelsen). Her blev de introduceret til myrer fra andre kolonier, og aggressionsniveauet i interaktionerne blev registreret på en numerisk skala fra 0-5. Efter endt forsøg blev myrerne dræbt i ætanol. Illustration: Tony Diep

beslutninger. Men de fordrer også, at vi er villige til at ændre vores grundlæggende indstilling til de andre beboere på denne planet. Det

bør sætte sig aftryk i biologiuddannelsernes tilgang til anvendelsen af følende, levende væsener som blot og bart undervisningsmateriale. ■

Yderligere læsning
Gjerris M, Nielsen MEJ & Sandøe P (2013): *The good, the right and the fair. An introduction to ethics*. College Publications

Hursthouse, R. (2007): Environmental virtue ethics, i Walker RL & Ivanhoe PJ (eds.): *Environmental Ethics*. Oxford University Press. s. 155-172

Kopnina H and Gjerris M (2015): Are some animals more equal than others? Animal rights and deep ecology in environmental education. *Canadian Journal of Environmental Education*. Vol. 20, pp. 109-123

Morton, T. (2007): *Ecology Without Nature*. Harvard University Press.

Rosa, H. (2021): *Resonans – En sociologi om forholdet til verden*. Eksistensen.

Bliv studerende for en dag

Som **Studerende for en dag** følger du undervisningen på den uddannelse, du er interesseret i. Du spiser frokost med en studerende, som viser dig rundt - og så bliver du klogere på, om uddannelsen er den rigtige for dig.

Besøg Anvendt matematik, Biokemi og molekylær biologi, Biologi, Biomedicin, Datalogi, Farmaci, Fysik, Kemi, Matematik eller Matematik-Økonomi på SDU i Odense.

Tilmeld dig på sdu.dk/nat/studerendeforendag